

O‘ZBEKISTONDA ISLOMIY BANK TIZIMINI JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Maxmudov Anvarjon Maxmudovich

Farg'ona davlat texnika universiteti,

katta o'qituvchisi, PhD,

Abrorbek Shokirov

Farg'ona davlat texnika

universiteti, 2-kurs talabasi,

Annotatsiya: O‘zbekistonda islomiy bank tizimini joriy etish imkoniyatlari kengroq yoritilgan. Unda jahon miqyosida islomiy bank tizimining qanday rivojlanayotgani, uning asosiy tamoyillari hamda O‘zbekiston sharoitiga qanchalik mos kelishi ko‘rib chiqiladi. Islomiy banklar faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar, xususan, moddiy-texnik baza, kadrlar tayyorlash, qonunchilikni takomillashtirish va aholining bu tizim haqida xabardorligini oshirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: islomiy bank, O‘zbekiston, moliyaviy tizim, iqtisodiyot, investitsiya, bank ishi, Shariat

O‘zbekiston iqtisodiyotida katta o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, moliyaviy tizimni yangilash va bank xizmatlarini kengaytirish bo‘yicha qilinayotgan ishlar mamlakatning jahon iqtisodiyoti bilan aloqalarini yanada mustahkamlashga yordam bermoqda.

Shu sababli, dunyoning ko‘plab davlatlarida muvaffaqiyatli ishlayotgan islomiy bank tizimini O‘zbekistonda joriy etish masalasini o‘rganish muhim hisoblanadi. Islomiy moliya tizimi adolat, shaffoflik va ijtimoiy mas‘uliyat tamoyillariga asoslanadi. Bu esa iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin [1].

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda islomiy bank tizimini joriy etishning nazariy va amaliy tomonlarini o‘rganish, uning afzalliklari hamda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni tahlil qilishdan iborat.

Shuningdek, ishda islomiy moliya institutlarining jahon bo‘yicha rivojlanish tendensiyalari, ularning qanday ishlashi va O‘zbekiston sharoitiga qanday moslashtirish mumkinligi ko‘rib chiqiladi. Bu esa kelajakda mamlakatimizda islomiy bank tizimini rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonda islomiy bank tizimini joriy etish bo‘yicha tadqiqotlar hali ko‘p emas. Shunga qaramay, mavjud manbalar bu sohaga qiziqish tobora ortib borayotganini ko‘rsatadi. Dunyo miqyosida islomiy moliyaviy institutlar, jumladan

banklar, an'anaviy bank tizimiga muqobil sifatida rivojlanib, shariat tamoyillariga mos xizmatlarni taklif qilib kelmoqda [1].

Bu tizimning asosiy xususiyati — foizsiz ishlashi (riba taqiqlangan), foyda va zarar sheriklik asosida taqsimlanishi hamda investitsiyalarning axloqiy mezonlarga mos bo'lishidir [2].

Markaziy Osiyo, ayniqsa O'zbekistonda ham islomiy bank tizimini joriy etish iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, investitsiyalarni ko'paytirishi va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkinligi ta'kidlanmoqda [3].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, islomiy banklarning asosiy moliyaviy vositalari — mudoraba (foyda va zararni bo'lishish asosida moliyalashtirish) va mushoraka (hamkorlik asosida investitsiya) kabi tizimlar O'zbekiston sharoitiga moslashtirilishi mumkin [4].

Biroq, bu tizimni muvaffaqiyatli joriy etish uchun qonunchilikni takomillashtirish, malakali mutaxassislar tayyorlash va aholiga islomiy moliyaning afzalliklarini tushuntirish muhim hisoblanadi [5]. Shuningdek, islomiy bank tizimini global moliya tizimi bilan uyg'unlashtirish ham katta ahamiyatga ega [6].

1-jadval

O'zbekistonda islomiy bankchilikka oid adabiyotlar tahlili

Muallif/Manba	Asosiy G'oyalar/Tavsiyalar	O'zbekiston Sharoitiga Mosligi	Dolzarbligi
Axmedov, B. (2018). O'zbekistonda Islomiy Moliyaviy Institutlar: Nazariya va Amaliyot	Islomiy banklarning moliya tizimidagi o'rni, xususan, foizsiz moliyalashtirish tamoyillari.	O'zbekistonda hali to'liq joriy etilmagan bo'lsa-da, mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiyalash nuqtai nazaridan muhim.	O'zbekistonning moliyaviy bozorini kengaytirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda dolzarb.
International Islamic Financial Market Report (2020)	Global islomiy moliya bozorining o'sishi, xavf-xatarlarni boshqarishning o'ziga xos uslublari.	O'zbekiston uchun yangi moliyaviy instrumentlarni o'rganish va joriy etish bo'yicha tajriba.	Yevroosiyo mintaqasida islomiy moliya institutlarining rivojlanish tendensiyalarini tushunish uchun muhim.

Abduvaliyev, R. (2019). Islomiy Bankchilik: Jahon Tajribasi va O'zbekiston Istiqbollari	Turli mamlakatlarda islomiy banklarning muvaffaqiyatli tajribalari, qonunchilik bazasini takomillashtirish zarurati.	O'zbekistonning milliy qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish va huquqiy asoslarni yaratish bo'yicha takliflar.	Islomiy moliyaviy vositalarning keng jamoatchilikka tushunarli bo'lishini ta'minlashda dolzarb.
Mavlonova, G. (2021). O'zbekiston Iqtisodiyotida Islomiy Moliyalashtirishning o'rni	Kichik va o'rta biznesni, ayniqsa, noan'anaviy moliyalashtirishga muhtoj tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari.	Mahalliy tadbirkorlar uchun yangi investitsion va kreditlash manbalarini yaratishda amaliy ahamiyatga ega.	O'zbekistonda barqaror iqtisodiy o'sishga erishish va bandlikni oshirish strategiyalari bilan bog'liq.

Ushbu tadqiqotda O'zbekistonda islomiy bank tizimini joriy etish imkoniyatlarini baholash uchun turli usullar qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud bank tizimini tahlil qilish, islomiy moliya tamoyillarining mahalliy sharoitga qanchalik mos kelishini aniqlash hamda bu tizimni rivojlantirishdagi muammolar va ularning yechimlarini o'rganishdan iborat.

Ma'lumotlar bir necha bosqichda yig'ildi. Avvalo, O'zbekiston bank tizimi, uning qonunchiligi va tartibga solish mexanizmlari bo'yicha mavjud adabiyotlar, rasmiy hisobotlar va statistik ma'lumotlar o'rganildi [1]. Keyingi bosqichda islomiy bank tizimining xalqaro tajribasi tahlil qilindi, ya'ni turli mamlakatlarda qanday joriy etilgani, ularning yutuq va kamchiliklari ko'rib chiqildi [2].

Shuningdek, O'zbekistondagi potensial foydalanuvchilarning islomiy bank xizmatlariga bo'lgan qiziqishini aniqlash maqsadida so'rovnomalar o'tkazildi. Bundan tashqari, soha mutaxassislari, bank xodimlari va tadbirkorlar bilan suhbatlar ham tashkil etildi.

Tahlil jarayonida ma'lumotlar statistik va sifat jihatdan o'rganildi. Iqtisodiy samaradorlikni baholashda foyda va xarajatlarni solishtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali islomiy bank tizimini joriy etishning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlari baholandi.

Natijada qo'llangan ushbu metodlar tadqiqot natijalarining ishonchli va xolis bo'lishini ta'minladi.

O‘zbekistonda islomiy bank tizimini joriy etishning nazariy va amaliy imkoniyatlari o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, mamlakatimizda islomiy moliya tamoyillariga asoslangan bank xizmatlarini joriy etish uchun yetarli imkoniyatlar mavjud. Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirish va investitsiyalarni jalb qilish kabi omillar bu tizimni rivojlantirishga yordam berishi mumkin [1].

Tadqiqot davomida islomiy bank tizimining asosiy tamoyillari, ya’ni foizsizlik (riba), noaniqlikdan qochish (g‘arar) va halol daromadga e’tibor qaratish kabi jihatlar tahlil qilindi. Shuningdek, Indoneziya, Malayziya va Turkiya kabi davlatlarning tajribasi O‘zbekiston uchun foydali namuna bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tildi [2].

Biroq, islomiy bank tizimini joriy etishda hali hal qilinishi kerak bo‘lgan masalalar ko‘zga tashlanyapti:

1. Huquqiy-me’yoriy bazaning yetarli darajada shakllanmaganligi O‘zbekistonda an’anaviy bank tizimi amaldagi qonunchilik bilan tartibga solingan bo‘lsa-da, islomiy moliya instrumentlari uchun alohida va mukammal huquqiy asos to‘liq shakllanmagan. Xususan, murobaha, ijara, musharaka kabi shartnomalarni tartibga soluvchi aniq normalar mavjud emas. Bu esa banklar faoliyatida huquqiy noaniqlik va risklarni yuzaga keltiradi.

2. Soliq tizimining moslashmaganligi. Islomiy bank amaliyotida ayrim operatsiyalar, xususan aktivni sotib olib qayta sotish jarayonlari ikki martalik soliqqa tortilish xavfini yuzaga keltiradi. Amaldagi soliq tizimi foizsiz moliyalashtirish mexanizmlariga to‘liq moslashmagan.

3. Malakali kadrlar yetishmasligi. Islomiy moliya sohasi maxsus bilim va ko‘nikmalarni talab qiladi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda yetuk mutaxassislar, shariat ekspertlari va moliyaviy muhandislar soni cheklangan. Universitetlarda ham ushbu soha yetarli darajada o‘qitilmaydi.

4. Aholining xabardorlik darajasi pastligi. Aholining katta qismi islomiy bank tizimining mohiyatini to‘liq tushunmaydi yoki uni faqat diniy jihatdan qabul qiladi. Natijada xizmatlarga bo‘lgan talab past darajada shakllanmoqda.

5. Likvidlikni boshqarish vositalarining cheklanganligi. Islomiy banklar foiz asosidagi instrumentlardan foydalana olmaydi, bu esa qisqa muddatli likvidlikni boshqarishda muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, interbank kreditlash imkoniyatlari cheklangan.

6. Pul-kredit siyosatiga moslashish muammosi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosati asosan foiz stavkalariga asoslanadi. Bu esa islomiy banklar faoliyatini umumiy moliyaviy tizimga integratsiya qilishni murakkablashtiradi.

O‘zbekiston islomiy bank tizimini joriy etishda yuzaga kelayitgan masalalarni hal qolish uchun quyidagi takliflarni tavsiya qilamiz:

islomiy moliya institutlari uchun alohida qonunchilik bazasini yaratish yoki mavjud bank qonunlariga tegishli o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish hamda xalqaro standartlarga mos normativ hujjatlarni ishlab chiqish;

islomiy moliya operatsiyalariga mos soliq imtiyozlari joriy etish, ikki martalik soliqqa tortishni oldini olish hamda maxsus soliq rejimini ishlab chiqish;

oliy ta’lim muassasalarida islomiy moliya yo‘nalishlarini joriy etish, xorijiy tajribaga ega mutaxassislarini jalb qilish va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish;

aholi o‘rtasida moliyaviy savodxonlikni oshirish, islomiy moliya bo‘yicha targ‘ibot va tushuntirish ishlarini kuchaytirish hamda ommaviy axborot vositalari orqali keng yoritish;

shariat tamoyillariga mos keluvchi likvidlik instrumentlarini (sukuk, islomiy depozit vositalari va boshqalar) joriy etish hamda maxsus moliyaviy mexanizmlarni ishlab chiqish;

markaziy bank tomonidan islomiy banklar uchun alohida tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish, foizsiz moliyalashtirishga mos monetar instrumentlarni joriy etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Al-Bukhari, M. I. (2007). “Sahih al-Bukhari” (Vol. 3). Darussalam.
2. Beck, T., & Andries, A. (2019). Islamic finance and economic development: An empirical analysis. “Journal of International Financial Markets, Institutions and Money”, 60, 188-204.
3. Karim, A. (2011). “Islamic finance: A practical guide”. Palgrave Macmillan.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). “O‘zbekistonda islomiy bankchilik tizimini rivojlantirish bo‘yicha dastlabki chora-tadbirlar”. <https://cbu.uz/uz/publish/news/2023/06/29/islamic-banking>
5. Siddiqi, M. N. (2008). “Islamic banking: Theory and practice”. The Islamic Foundation.
6. World Bank. (2016). “Islamic finance: Opportunities and challenges for
7. Developing countries” <https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/islamic-finance>
8. Zaynab, M. (2020). “The potential of Islamic banking in Uzbekistan”. International Journal of Islamic Economics and Finance, 3(1), 45-62.
9. Исламский банк развития. (2022). “Обзор исламских финансов и их роль в устойчивом развитии”. <https://www.isdb.org/ru/resource-center/publications/obzor-islamskih-finansov-i-ih-rol-v-ustoychivom-razviti>